

Az ötvenes évek itt és odaát

Nosztalgiazás a Zuccotti parknál

Zuccotti Park, New York

2011 októberében New Yorkba látogattam. Már a második vagy harmadik napon a Wall Street felé vettem az utamat, anélkül hogy előre megtudakoltam volna, hol is van pontosan a Zuccotti Park. Amikor kiléptem a metróból, szerencsére megpillantottam egy információs pultot.

– Bocsnát, tessék mondani, merre van itt ... a forradalom? – kérdeztem bután.

– Egyenesen, néhány blokkal lejjebb – felelte a fiatalember széles mosollyal.

Ettől a mosolytól felbátorodva elindultam arra felé, és éreztem, hogy felgyorsult a pulzusom. Csofáltam, csak nem a régi lázadó vírus támadt fel bennem? Lázadó?! Na igen, ha összekapcsolunk pár történelmi és pár személyes részletet, el kell ismerni, hogy a rebelliség nem áll tőlem távol.

A szüleim akkoriban nemzettek, amikor Tito odavágta Sztálinnak a maga elhíresült NEM!-jét. 1949-ben láttam meg a napvilágot, amikor a Szovjetunió és szatellitjei azzal vádolták meg Jugoszláviát, hogy letért a marxizmus-leninizmus útjáról. Titót árulónak nyilvánították, Jugoszláviát az elszigeteltségbe kergették. Én március 27-én születtem. Ugyanezen a napon, bár nyolc évvel korábban születtem meg a jelszó: „Inkább a halál, mint a szolgaság, inkább a háború, mint a lepaktálás!”. (1) Én ezt a jelszót már zsenge ifjúkoromban magamévá tettem, és az idők folyamán olyan viselkedési mintát fejlesztettem ki, amit a mai pszichológusok, akik oly gyorsan vezetnek be új fogalmakat, LAT-szindrómának (Low Authoritarianism Tolerance / Alacsony Tekintélytűrési Küszöbnek) diagnosztizálhatnának. Könnyen lehetséges, hogy Tito történelmi NEM!-je csinált belőlem egy kicsit későbbi nemet mondót. Ha megszólal az Internacionálé azzal, hogy „Fel, fel, ti rabjai a földnek”, libabőrös leszek tőle, a *Bandiera rossa* hallatán elfutja a könny a szememet.

Miközben a gyerekek más, nyugalmasabb országokban a mackós képeskönyveiket lapozgatták, én az enyemből élvezettel szívtam magamba az ifjú Danko történetét (2). A bátor Danko kitépi a szívét, hogy azzal világítsa be az utat egy sötét erdőben fogva tartott, megrémített emberek számára, és kivezesse őket a napfényre. Danko persze meghal a végén. Magányosan és elhagyatottan, persze. Az a jelenet, amelyben az egyik ember, aki éppen kijut az erdőből a napfényre, szétapossa Danko még mindig dobogó szívét, azóta is kísért a képzeletemben. És kontraproduktív rokonszenvem az idealisták iránt, akik zseblámpának használják a saját szívüket, azóta sem hagyott el, soha.

Már az elemi iskolában bátorító leveleket küldtem iskolatársaimmal együtt Patrice Lumumbának a börtönbe, a távoli Kongóba. Az el nem kötelezett

országok mozgalmi vezetőinek nevei – Dzsaváharlál Nehru, Gamal Abdel Nasszer, Kwame Nkrumah és Szirimavo Bandaranaike – kislányként olyan könnyen jöttek a nyelvemre, mint a mai gyerekeknek Rubeus Hagrid, Ablus Dumbledore vagy Alastor Mad-Eye Moody nevei. Nem csoda, 12 éves voltam, amikor Belgrádban tartották az el nem kötelezett országok első konferenciáját. Tiltakoztam a vietnami háború ellen, bár nem tudtam, pontosan hol is van Vietnam. Gyerekkoromat abban az őszinte meggyőződésben töltöttem, hogy a világon minden embernek joga van a szabadsághoz és az egyenlőséghez, a feketéknek, a sárgáknak és a fehéreknek egyaránt.

A Zuccotti park felé tartva azt kérdeztem magamtól, hogy vajon a „Minden hatalmat a munkásoknak, parasztnak és a becsület értelmiségnek” jelszó nem volt-e mégis rám hatással, és vajon a honfitársaimnak, akik húsz évvel ezelőtt jugonosztalgikusként szidalmazták, nem volt-e mégis igazuk. Akkoriban nyilvánosan felléptem a nacionalista hisztéria ellen, mert nem fogtam fel, hogy a nacionalizmust a nyereségvágy táplálja, nem az érzelmek. Felléptem a háborúval szemben, mert nem fogtam fel, hogy a háború nem más, mint a gazdaság folytatása más eszközökkel. Honfitársaim ezeket a dolgokat röptében felvették, engem pedig olyan hidegvérrel eltiportak, mint az az idióta a képeskönyvemben Danko még dobogó szívét. Ahogy közeledtem a Zuccotti park felé, azt kérdeztem magamtól, nem lehet-e, hogy a forradalmi hevület csak téli álmát aludta bennem, és most csak arra vár, hogy a nem megfelelő időben, egy váratlan helyen törjön fel újra belőlem.

A jugonosztalgia

Az ohio-i Oberlin College tanárainak szívélyes meghívására érkeztem Amerikába, akik több előadást is szerveztek „A kommunizmus emlékezete. A nosztalgia poétikája és politikája” témájában. A meghívás felajzotta megrendült veteránöntudatomat, de ez nem tartott sokáig. Mi újat mondhattam volna a romok közt való húsz éves turkálás után a jugonosztalgiairól, azon kívül, hogy már hosszú ideje nem jelent nekem semmit? Arra a gondolatra, hogy jól-rosszul mégiscsak fel kéne készülnöm a témából, nagy fáradtság vett rajtam erőt. Ott tornyosult a szemem előtt már megírt és még meg nem írt szövegek legyűrhetetlen sokasága, saját könyveim és másoké, könyvek, képek, elbeszélések, memoárok, szimbólumok és emléktárgyak, együtt az egész egy óriási lomtár, egy kaotikus archívum, ahol az elmúlt húsz évben mindenféle felhalmozódott, alapvető elméleti könyvek (mint Svetlana Boym *The Future of Nostalgia*), jól ismert

filmek (mint Wolfgang Becker *Goodbye Lenin!*), vizuális projektek (mint Ilja Kabakov installációi), egészen a véletlenül odatévedt, oda nem illő darabokig. De ki a legfőbb bíró, aki eldönti, mely darabok tartoznak oda, és melyek nem? Egy „archívum” csak addig állít elő nosztalgiát, amíg káosz uralkodik benne, amíg „lomtár”, amíg a fennállása „illegális”. A művész munkája a poszt-kommunista korban (Jugoszlávia esetében a háborút követő korszakban) – romok ilyen gyűjtőjéé, az önjelölt archiválóé, a „szakképzett” nosztalgiazóé és a mindennapok archeológusáé – mindezeknek csak akkor van értelme, amíg „önkéntes”, és amíg az alkotók meg vannak győződve ennek a munkának a hiábavalóságáról.

Amint azonban ez a munka „méltánylásra” talál, ki van téve a manipulációnak (bár értéktelen, a nosztalgia mégis drága áruvá válhat), míg az energia, ami eddig hajtotta, ezzel egyidejűleg elszáll.*

Az eltűnésben rejlik egyébként, közvetve szólva, a nosztalgiával való foglalkozás alapparadoxona: a nosztalgia eltünteti a nyomait, tévútra vezeti a követőit, szabotálja a kutatónak az erőfeszítéseit, és sohasem az, ami, vagy ami volt. A berlini fal jó húsz éve leomlott. Ma látszik, hogy ledőlésének módjában volt valami rendkívül szokatlan. Ahelyett, hogy magába roskadt volna vagy egyszerűen jobbra vagy balra dőlt volna, úgy hullt alá a fal, mint valami meteor a magasból, és a betonpor ráakódott mindenre és mindenkire. Jugoszlávia is ledőlt két évvel a berlini fal után, mint a sorba rakott dominó, északról és nyugatról dél és kelet felé. Ebben az időben cseréltem le érvénytelenné vált jugoszláv útlevelemet egy horvát útlevele. Két évvel később ezzel a horvát útlevelel hagytam el azt az országot, amelynek „a függetlenségről szőtt ezeréves álma” éppen beteljesült (ez is egy paradoxon, minél kisebb egy nemzet, annál hosszabbnak látszik lenni a történelme). Horvátország kikialtotta a függetlenséget és a demokráciát, de bennem (önhibámból) reaktiválódott a jóval korábban elsajátított jelszó „Inkább a halál, mint a szolgaság!”, és katapultáltam magam Berlinbe. A város éppen a falomlás utáni ötödik évében járt, a fal egyes darabkái csikorogtak a lábam alatt, betonporszemek csillogtak Berlin sötétkéek egének hátterén, mint apró plankton részecskék milliárdjai. Az egész 1994-es évet Berlinben töltöttem, a város nyugati felében laktam, és írtam *A feltétlen kapituláció múzeuma* c. regényemet. Mert, egy újabb paradoxon, akkoriban Berlin és nem Zágráb indította el bennem az emlékezést, mint ideális vágóasztal az emlékek montírozására, mint egy tökéletes rím, mint nagyítóüveg, mint jól illő szemüveg, hogy Jugoszlávia és Kelet-Európa szétesését megfelelő fényben tudjam látni.

UGREŠIĆ,
Dubravka
A feltétlen kapituláció múzeuma
Európa, 2000

Stefica Cvek az élet sűrűjében
JAK – Kijarat, 2004

A fájdalom minisztériuma
L'Harmattan, 2008

Banyatanya
Libri, 2012

„Zágráb – Amsterdam – New York”
Magyar Lettre Internationale, 6

„Tiszta Horvát Levegőt!”
Magyar Lettre Internationale, 8

„Papak és papagájok”
Magyar Lettre Internationale, 10

„A próza fekvése”
Pompeji, 1993. 3-4.

„Az ábécéskönyv”
Átváltások, 1995. 5

„Jobb házaknál ilyesmirel nem beszélnek”
Magyar Lettre Internationale, 27

„Legények a gáton”
Ex-Symposium, 1998. 21-22.

„Bolgár-török nagyanyám”
Magyar Lettre Internationale, 31

„Csoportkép”
Magyar Lettre Internationale, 33

„A fényképalbum poétikája”
Magyar Lettre Internationale, 36

„Börönd”
Magyar Lettre Internationale, 39

„Elkobzott emlékezet”
„Nők, irodalom, dohányfüst”
Magyar Lettre Internationale, 40

„Hogyan küldjünk képeslapot?”
Magyar Lettre Internationale, 41

„Házi szellemek”
Magyar Lettre Internationale, 48

„Kultúrát a népnek!”
Magyar Lettre Internationale, 49

„Balkán, édes Balkánom”
„Stefica Cvek az élet sűrűjében”
Magyar Lettre Internationale, 50

„A jugó mitológia lexikona”
Magyar Lettre Internationale, 58

„Amszterdam, Amszterdam”
„Tér és idő”
Magyar Lettre Internationale, 59

„Nyugatra utazunk, mégis keletre érünk”
Magyar Lettre Internationale, 60

„Mi barbárok vagyunk”
Magyar Lettre Internationale, 61

(interjú)
„A magamfajta mindig utazik”
Magyar Lettre Internationale, 73

A függetlenség kikiáltása után a horvát politikusok és a média (főleg a média!) azonnal elkezdte használni a jól hangzó címkét „jugóosztalgia” az újonnan alakult horvát állammal szembeni ellenséges magatartás szinonimájaként. A jugóosztalgikusok emberalakban jelentkező dinoszauruszoknak voltak minősítve, akik gyászolják Jugoszláviát. Jugoszlávia, Tito, a partizánok, a testvériség és egység, a cirill betűs írás, a jugoszláv népszerű kultúra – ezt és még sok minden mást „a történelem szemétdombjára” hajítottak és a tiltott emlékek birodalmába száműzték. A jugóosztalgia vádló hangja fenyegető golyóként kezdett süvíteni az emberek feje körül. Az emberek meghamisították az életrajzukat, megváltoztatták a nevüket és születési helyüket; könyvtárak vetettek szemétre jugoszláv könyveket, ateisták keresztelkedtek meg, éttermek húztak ki az étlapjukról olyan ételeket, amiket jugoszlávnak illetve szerbnek tartottak, Jugoszláviát az iskoláskönyvekben pár sorra redukálták minden kép nélkül.

Nálam a jugóosztalgia már korán megkezdődött, még amikor egyben volt Jugoszlávia, és nem volt rá semmi oka, hogy az eltűnését fájjalja. De hát a nosztalgia hangulat kérdése, akkor tör ránk, amikor neki tetszik, ok nélkül és előzetes bejelentés nélkül, hátulról támad, a nem megfelelő helyen és időben. Akkoriban valami nyugtalanító érzés fogott el, hogy ez a körülöttem lévő világ hamarosan el fog tűnni. A küszöbön álló eltűnésnek és a diszkontinuitásnak ez a neurozisa tett engem „a jugoszláv mindennapok archeológusává”. Úgy tűnt nekem, hogy ha megőrzöm emlékezetemben az első jugoszláv csokoládé nevét és az első jugoszláv film címét (elismerem, ezek elég könnyű feladatok), fel tudom tartóztatni a közelgő rettenetes felejtést. Jugoszlávia végérvényes eltűnésével a neuroziszom hivatalos nevet és leírást kapott: jugóosztalgia, az új horvát állam politikai szabotálása. És ezt a címkét kaptam: áruló, aki visszasírja Jugoszláviát. Látván, hogy az emlékezet ilyen brutális kisajátítói milyen eredményesen radiózták ki (most már tényleg) a kollektív történelemből, és ezzel az én saját történetemből is Jugoszláviát, beléptem az én egyszemélyes ellenállási mozgalomba. Az emlékezetemmel védekeztem, az emlékezés volt az én fegyverem az erőszakos felejtés ellen. Az övékkel ellentétben az én golyóim nem öltek meg senkit. Rövid volt a hatósugaruk.

A nosztalgia kétélű fegyver

Ez abban az időben történt, amikor az internet még nem vált tömegesen hozzáférhetővé. Ma már minden posztjugoszláv könnyen kielégítheti jugóosztalgikus étvágát. Találhat website-okat régi jugoszláv filmekkel, videoklippekkel, kedvelt tévésorozatokkal, popénekesekkel, jugó termékeket hirdető régi reklámokkal, régi dizájnnal készült székeket, amiken ültünk, konyhákat, ahol főztünk, frizurákat, amiket viseltünk, divatírányzatokat, amiket követtünk. Ma jugóosztalgikus kiállításokat rendeznek, szüvenírharsnyákat lehet venni Tito képmásával és aláírásával, szakácskönyveket lehet beszerezni Tito kedvenc ételeinek receptjeivel. A színházakban ma jugóosztalgikus társadalmi drámákat játszanak. Dokumentumfilmeket forgatnak, amelyekben a megkérdezettek nyíltan vallják

jugóosztalgikusnak magukat. A jugóosztalgia időközben elvesztette felforgató hatását, nem egyszemélyes ellenállási mozgalom többé, hanem piaci termék. A jugóosztalgia időközben egy mentális önkiszolgálóbolttá vált, holt jelképek lajstromává, emocionális képzelet nélküli pusztá logóvá.

Ma ugyanis a (posztjugoszláv) rendszerváltó rablókapitalizmus megengedheti magának, hogy jugóosztalgikus emléktárgyakat tűrjön meg az ideológiák piacán. A jugóosztalgia még erősíti is a pozícióit. Hogy miképpen? A jugoszláv szocializmus komoly kutatása és megértése, a régi és az új valódi és maradandó mérlegének elkészítése helyett, ahelyett hogy a generálójává válna, ha már nem is egy jobb jövőnek, de legalább egy produktív emlékezetnek, a mai kommercializált jugóosztalgia a saját ellentétébe fordult, a megbékélés és a felejtés hatékony stratégiájává vált. A Titós zuvenírzokni beszerzésével a posztjugoszláv szimbolikus felold egy húsz éves tilalmat, és megszabadul szocialista múltjának stigmájától. A nosztalgia értelme itt radikálisan megváltozik, nem tiltakozás többé a felejtés ellen, nem polémia a fennálló rendszerrel, nem vágyódás az iránt, ami elmúlt (bár lehet, hogy sosem volt ez), hanem a jelenlegi élet minden ellenkezés nélküli elfogadása. Más szavakkal: a rablókapitalizmus megengedheti magának, hogy úgy viselkedjen, mint Mihail Prohorov orosz oligarcha, aki kibérelte az orosz októberi forradalom jelképét, az Auróra cirkálót, és ott rendezett magának a gazdag orosz oligarchák leggazdagabbjához méltó tivornyát.

És mégis, a jugóosztalgia (Jugoszlávia, jugoszláv, szocializmus, kommunizmus és hasonló szavaknak) már az említésekor is jelentkező még mindig mély frusztráltság azt mutatja, hogy a volt Jugoszlávia polgárai, akikből horvátok, szerbek, szlovének és egyebek lettek, még mindig nem szakadtak el a jugoszláv múltjuktól. A közéletben szereplő politikusok, írók, művészek, filozófusok a jugóosztalgia szó említésekor mindig hozzáteszik, hogy Jugoszlávia említése nem jelenti azt, hogy visszasírják az országot vagy neadjisten a kommunizmust. A zágrábi kortárs művészeti múzeumban 2011 végén megnyílt „Szocializmus és modernség” c. kiállítás csak közszemlére teszi és fokozza ezt a frusztráltságot, ami Horvátországban és Jugoszlávia többi utódállamában már húsz éve ott parázslék.

A kiállításon látható az első jugoszláv gyártmányú autó, az első jugó rádió és az első tévékészülék, részletek tévémsorokból, divat, bútorok, újságok, plakátok, dizájn, festmények és építészeti, de a történelmi kontextus több mint visszafogott. Jugoszláviát, a kommunizmust vagy a szocializmust alig említik, így az emberben az a benyomás alakul ki, hogy az 50-es és 60-as évek modernizmusa kizárólag horvát és ellenzéki jellegű volt, az viszont homályban marad, hogy mivel is kellett volna ennek az ellenállásnak dacolnia. A kiállítás szervezői visszariadtak attól a tényről, hogy Horvátország abban az időben egy jugoszláv tagköztársaság volt, és mindenekelőtt attól, hogy ezt a modernizmust a jugoszláv szocializmus hívta életre. A szocializmus és annak a korszaknak a modernsége ideológiailag összetartozott.

Sokkal ügyesebben, rafináltabban és atraktívabb módon használja fel az amerikai kapitalizmus

a nosztalgiaát a saját céljaira. A Levi's reklámkampány (Go Forth; Go Work) például azt mutatja, hogyan ad a kapitalizmus önmagát is védve új imázst magának (3). A posztkapitalista lepusztult terek, elhagyott pittsburgh-i és detroiti gyáracsarnokok esztétikájával és profik helyett laikus modellekkel ébresztik fel a Levi's reklámfotói a nosztalgiaát olyan eredeti értékek iránt, mint az individualitás, az erő, tisztesség, munka, önbecsülés, bátorság. Más szóval Amerika első, pionír korszaka iránti nosztalgiaával operál (ezért a sok felvétel a marhavagonokról, amelyekben emberek utaznak, akiknek vonatjegyre nem tellett, vagy elhagyott vasúti sínekről, amelyek mentén egy bizonytalan jövő felé lépkednek, felvételek fiatal, izzadságlepte, meztelen felsőtestű férfiakról, kezükben egyszerű batyu, arcukon határozott elszántság arra, hogy felvegyék az étellel a harcot). A képeket kísérő szavak, mint *things are broken here*, a gazdasági válság okozóit minden felelősség alól fölmentik, amitől a válság egy természeti csapásra redukálódik, ami minden embert egyformán érint. A rövid mondattal, *we need to fix it*, az embereket, a munkásokat(!) szólítják fel arra, hogy nekigyürkőzzenek, kézbe vegyék a dolgokat, és jobbá tegyék az életüket. (*Your life is your life!*) A saját élete rendbehozásának mindenestre nem foghat neki valaki csupasz seggel. Ehhez kell az elején egy minimális befektetés – legalább egy Levi's farmer.

Oberlin, Americana

Kora reggel, még az időeltolódástól megviselten jöttem el a szállodából és indultam el Oberlinben sétálni. Sok látnivaló ott nem volt. A szállodám egy nagy parkra nézett. A szemben lévő oldalon álltak az egyetemi épületek, és tőlem balra a főutca néhány kis üzlettel és egy könyvesbolttal, ahol pár órával később egy előadást kellett tartanom. Erről egy szerény, a könyvesbolt kirakatára belülről kiragasztott plakát adott hírt. Egy másik plakát pár nappal későbbre Salman Rushdie előadását hirdette meg ugyanebbe a könyvesboltba. Ez voltaképpen nem is könyvesbolt, inkább olyan üzlet, ahol a világon mindent lehet kapni. Vettem ott kínai papucsot, amire nem is igazán volt szükségem, csak hogy elrejtsem a kilétemet. (Micsoda hiúság!) Közben az eladó egyáltalán nem is hozott összefüggésbe a plakáton látható fotómmal, de talán azért is, hogy egy bizonyos obulust rójak le a múltamnak. Az üzlet ugyanis távolról emlékeztetett a régi jugoszláv boltokra az ötvenes évekből. A mamusz mellé megvettem még a saját könyvemet is. Úgy éreztem magam közben, mint Alison Mackenzie, aki negyven év után visszatér Peyton Place-be, és az ottani könyvesboltban megvásárolja a könyvét, azt remélve, hogy az agg könyvkereskedő felismeri.

Ugyanezen a helyen kellett valamivel később kismámú közönség előtt a jugóosztalgiamról beszélnem. A közönség diákokból és tanárokból állt. Azt várták tőlem, hogy a jugóosztalgiairól fogok beszélni, de a reggeli séta a kis városban át észrevehetően valami titokzatos fonalat húzott, és hirtelen a gyerekkoromból való képek kerültek elélem. Én egy hasonló városkában születtem és nőttem fel, mindenestre diákok és egyetem nélkül. A város közepén, ahol azelőtt az egyetlen szálloda

állt, volt egy improvizált moziterem, hosszú, támla nélküli fapadokkal (az ötvenes években volt ez), ahol a mamámmal hollywoodi filmeket néztünk. Hogyan történhetett, hogy a gyermekéimben hollywoodi filmek nyújthatták a szórakozást? Tito Sztálinnak mondott történelmi jelentőségű NEM-jének köszönhetően 1953-tól kezdve a jugoszláv moziban tömegével játszottak hollywoodi filmeket. Ezek a filmek ideológiailag erősen megtámogatták Tito NEM-jét. Egyébként Tito nagyon kedvelte a filmeket, akárcsak az én mamám, meg én magam is, kislánykoromban. (4) A háború után Jugoszláviában bemutatott első hollywoodi film állítólag „A fürdőző Vénusz” volt Esther Williams-szel a főszerepben. A kedvenc színészem Audie Murphy volt, az alig 160 cm magas és 50 kilós amerikai hős, aki a háborúban (a II. világháborúban) 240 németet ölt meg, a háború után 33 kitüntetést kapott a hősiességéért, és azután 44 filmben játszott (amelyekben számtalan indiánt ölt meg), és végül repülőszerencsétlenségben vesztette életét. Andy Murphy nekünk, jugoszláv gyerekeknek egy rövid ideig olyan volt, mint egy jugoszláv Peter Pan. Mert a világ egyszerű is volt akkoriban. A fasiszták voltak az ellenségeink. Mi is a fasiszták ellen harcoltunk, éppen úgy, ahogy az amerikaiak, éppen úgy, mint Audie Murphy. Sztálin is a fasiszták ellen harcolt ugyan, de ő esküdt ellenségünk volt.

Andie Murphy helyébe hamarosan más sztárok léptek: Marlon Brando, James Dean, Elvis Presley, Pat Boone, Natalie Wood, Warren Beatty... A mamám előfizette a „Filmvilág” c. lapot, amelyből mi ketten úgy csemegéztük a filmszínészekről szóló történeteket, mint a cukros bonbont. Mamának volt sok amerikai könyve is, például az *Amerikai tragédia*. Később, már a gimnáziumban, egy ideig Allison MacKenzie volt a példaképem, aki verseket írt, és szorosan a melléhez préselve, mint egy védőpajzsként hordta a könyveket. Egy időre én is átvettem tőle ezt a szokást, hogy így hordjak magammal könyveket. Aztán más példaképek, más vonzások bukkantak fel.

Mindent egybevetve az oberlini „Mindfair Books” könyvesboltban úgy nézett ki, hogy az én nosztalgiam tárgya az ötvenes évek Amerikája, amit én valahol Jugoszláviában, egy vidéki porfészek kis mozijában szívtam magamba. Az derült ki tehát, hogy az én jugónosztalgiam tárgyait nem olyan

sztereotípiák alkotják, mint a vörös csillag, a sarló és kalapács és mondjuk még a jugoszláv himnusz, ahogy fiatal hallgatóságom ezt feltehetőleg várta tőlem, hanem más sztereotípiák, mint American és Jugo-Americana. Szóval a nosztalgia megintcsak félrevezetett. Oh nostalgia, oh you bitch.

Attól tartok, hogy a fiatal hallgatóságom a fejtegetéseimet nem teljesen értette, egyszerűen azért, mert a nevek, amelyeket konfettiként hintettem magam köré, nekik nem sokat mondtak. Két vagy három korombeli a hallgatóságból, aki emlékezett a közös gyerekkorunkra, egyetértően bólogatott. Később azt kérdezhették maguktól, hogyan lehetett a gyerekkorunk ennyire hasonló, ha egyszer az országok, ahol felnőtünk, ennyire különböztek, és olyan messze voltak egymástól. De nem árultam el nekik, hogy az internetnek hála, hódolok egy gyengémnek. Ha ugyanis eszembe jut egy hollywoodi filmscillag a gyerekkoromból, rögtön rákeresek a google-ban, és megnézem, hogy él-e még. Esther Williams szerencsére még jól van. És Pat Boone is!

Washington Square, New York

A Zuccotti parkból továbbsétáltam a Washington Square-re, és ott leültem egy padra. Késő délután volt, a vénasszonyok nyarának egy beérett délutánja. Rögtön feltűnt nekem, hogy már nem voltak itt a színészek, akik azelőtt itt szoktak sakkozni, a napon báméskodtak és papírcsacskóba rejtett üvegekből iszogattak. A Washington Square hosszú ideig dohányzó övezet volt, most táblák figyelmeztettek arra, hogy a dohányzás a szabadban is szigorúan tilos. Nem ólálkodott itt senki, aki egy cigarettáért leszólítaná az embert, nem is kínálkzott ezen a módon lehetőség egy kis csevegésre. A park meglepően rendezettnak tűnt, mint egy vidéki egyetemi campus. Hová tűntek az általános értékrendtől elhajlók, a fölösleges emberek, az iszákosok, a dohányosok, a hajléktalanok, a kis tolvajok, a csavargók és az itt a piros, hol a piros játékosok? Hová tűntek az elégedetlenek, a magukban beszélők, a naplopók, koldusok, lúzerek és álmódózók? Hová tűntek a Kavaljerovok (5), a szkeptikusok, az irigyek, a restek, a gyengék, a megalázottak és megszorítottak, a resignáltak? Ők hová tűntek?

A szemközti padon középkorú nő ült, akit azonnal felismertem. Egy filmdíva, aki a legutóbbi

időig egy ismert kozmetikai cég márkáját reklámozta. Hirtelen együttérzés fogott el a ráncai miatt, mintha csak az anyémek volnának. Az ő isteni arca a megadás első jeleit mutatta. Vajon a világon hány ember lengeti a megadás láthatatlan fehér zsebkendőit vagy zászlócskát? És velem mi a helyzet? Én hogyan viszonyulok mindehhez?

Egy szlogen a Zuccotti parkban ezt hirdette: *Listen to the drumming of the 99% revolution*. Le-fotóztam az üzeneteket, megjegyeztem őket magamnak. Pár nap alatt a Zuccotti-gyerekeket sűrűbben fotózták, mint ahány képet az összes japán turistának sikerült együttvéve a brüsszeli híres Mannequin Pis kisfiúszoborról készíteniük Európa iránti 30 éves lelkesedésük során. És ezért, csakis ezért szólaltak meg a Föld minden sarkában a Zuccotti-park dobjai, és találtak visszhangra mindenütt. Kölcsönösen hasonló tartalmú üzeneteket váltanak egymással. Ha ugyanaz a média teszi őket gúny tárgyává, ha a médiaipar kisajátítja és hasznot húsz belőlük, vajon a Zuccotti park körülhatárolt teréből ezek a szelíd kis lázadók egy szép napon valóban előzőnlík-e az utcákat, és összefognak-e a hozzájuk hasonlókkal Londonban, Barcelonában, Athénban, Amszterdamban, Berlinben, Zágrábban, Moszkvában és Isten tudja még hol – ez pillanatnyilag nem fontos. Még csak dobolnak. *A bőség éve elmúltak...*

Ültem a padon, élveztem a vénasszonyok nyarának meleg napsugarait. Észrevétlenül siklott a pillantásom a színész nő alakjára, szürke-fekete öltözék minden feltűnő részlet nélkül, ellazított váll, egy olyan test, amely nyilvánvalóan nem törődik már azzal, mit szólnak hozzá, ha látják. A színész nő biccentett. Barátságosan visszaintettem én is a fejemmel. Nem vette észre. Mobiltelefont szorított a füléhez, és a láthatatlan beszélgetőpartnerének szól a bölintása.

What's the time? – kérdezte tőlem egy mellettem elsétáló fiatalember. Zavarba jöttem. Nem emlékszem, mikor kérdezett tőlem ismeretlen ember utoljára ilyet. Manapság már senki sem kérdezi, mennyi az idő. Ránéztem az órára. Majdnem minden időzónában ugyanazt mutatta.

– It's time for revolution – válaszoltam (eljött a forradalom ideje), felálltam, és sietősen a metró felé indultam.

KARÁDI ÉVA FORDÍTÁSA

(Elbangzott a frankfurti könyvvásáron, 2012 októberében a Jean Amery-díj átadása alkalmából, megjelent a Wespennest c. folyóiratban)

Jegyzetek

- (1) 1941. március 27-én Belgrádban tüntetésekre került sor a háromhatalmi egyezmény aláírása miatt. A tüntetők Hitler- és Mussolini-ellenes jelszavakat kiabáltak ... az utcákon. Az „Inkább a halál, mint a szolgaság, inkább a háború, mint a paktum”. Később ez a történelmi kontextusából kiszakítva maradt meg jól csengő forradalmi jelszóként a jugoszlávok nagyrészének kollektív emlékezetében.
- (2) Maxim Gorkij „Izergil anyó” c. elbeszéléséről van szó. (A ford. megj.)
- (3) Ezt a trendet nagyon okosan elemzi Sarah Banet-Weiser *Tegenlicht. Metamorfose van een crisis* c. holland dokumentumfilmjében.
- (4) Dusan Makavejev, a legendás jugoszláv filmrendező egyszer tréfásan azt mondta, hogy Jugoszlávia felbomlása abban a pillanatban kezdődött, amikor Tito úgy döntött, hogy minden jugoszláv köztársaságnak legyen saját külön filmgyártása.
- (5) Nyikolaj Kavaljerov Jurij Olesza *Irigység* c. regényének hőse

